

**АКСІОЛОГІЧНИЙ КОМПОНЕНТ ЗНАЧЕННЯ
ОДИНИЦЬ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ 'ЛЮБОВ'
У МОВІ ТВОРІВ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО**

Основи аксіологічних досліджень закладено в працях В. фон Гумбольдта, який вважає категорію оцінювання однією з найяскравіших ланок проблеми взаємозв'язку мови й світобачення народу, мови й національного характеру, мови й культури народу [2]. На зв'язок мовної оцінки з національним характером, розвиваючи вчення О. Потебні, вказує і В. Русанівський: «У всякого народу є своє уявлення про позитивні і негативні предмети, явища, їх ознаки» [5, с. 59]. Визначенню категорії оцінювання й засобів її реалізації також присвячено праці А. Бурячка, Г. Винокура, В. Гак, Т. Космеди, Т. Кузнецової, К. Святчик, Н. Сукаленко, О. Тараненка, С. Харченка, В. Чабаненка, В. Шаховського та інших. До основних елементів структури оцінювання належить аксіологічна шкала, яка об'єднує різні або протилежні ознаки, за якими можуть кваліфікуватися предмети, дії, ознаки, і представлена як асиметрична опозиція «добре / погано», «схвалення / несхвалення» і «відповідність / невідповідність» певних ситуацій, явищ, подій, вчинків, осіб, предметів тощо.

Засоби вираження аксіологічного компонента значення конститuentів ЛСП *любов* надзвичайно різноманітні. У художніх текстах Павла Загребельного оцінні значення охоплюють усі рівні мовної системи – лексичний, морфологічний, синтаксичний. Пропонована наукова розвідка присвячена дослідженню аксіологічного компонента на лексичному рівні.

Лексична оцінна семантика реалізується через денотативний чи конотативний макрокомпонент значеннєвого плану лексичної одиниці, оскільки «слово не тільки містить граматичні та лексичні, предметні значення, а й водночас передає оцінку суб'єкта – колективного або індивідуального», – наголошував В. Виноградов [1; с. 25].

Для П. Загребельного любов – пристрасть, стихія, сила якої визначає спектр позитивних емоцій, переживань героя, захоплює його волю, наприклад: *Капіташа був у захваті: час для його залищань продовжується і продовжується!*; *А він сам – зміг би захистити жінку, ту єдину на світ жінку, що наповнила його душу захватом, блаженством і сянням?* (Юлія, або Запрошення до самовбивства). Але не завжди чітко можна простежити межу між позитивною й негативною оцінкою. Наприклад, у контексті: *Він любив топтати металеві сходи і слухати, як вони гудуть і стогнуть під його слонячими ногами. Тільки метал стогне, як жінка – і яка ж це втіха для його похмурої душі!* (Брухт) спостерігаємо невизначеність оцінки. З одного боку, ознаки негативного оцінювання, виражені на лексичному й словотвірному рівнях – слово *топтати* у тлумачному словнику подано з приміткою *розмовне* й пояснено як «навмисно давити, м'яти ногами», прикметник *слонячий* має суфікс *-ач-*, лексичне значення якого – «посилений вияв ознаки». З другого боку, ознаки позитивного оцінювання – мовні асоціації з душею, а для української ментальності душа значно важливіша за тіло, вона є символом внутрішнього психічного світу людини, місцем локалізації її емоцій і «високих» бажань. Отже, втіха для душі (а тим більше *похмурої душі*) – найбільша втіха.

На однозначно позитивний оцінний компонент вказує прислівник *по-справжньому*: *Нарешті в Стамбулі вона вже по-справжньому закохалася в молодого читця Корану* (Роксолана).

У деяких випадках важко визначити характер оцінювання і співвіднести його з оцінною шкалою «добре / погано», не беручи до уваги контекст. Наприклад: *Капіташа любив вживати зменшувальні форми слів. Шульга був знайомий з ним вже кілька днів, а й досі не міг збагнути таємниці такого слововживання. Чи то капітана був малописьменний (виступив з рядових), чи просто негідник...* (Юлія...). Початок контексту передає нейтральне оцінювання, середня частина – тяжіє до негативної оцінки, а підсумкова оцінка – різко негативна.

У наступному прикладі також спостерігаємо невизначеність оцінювання: *Залізний поїзд рвався в темні далекі простори, а Шульга мовби відкочувався на*

*своїй поперечній полиці назад, знов до Ташкента, знов до початків Азії, до своєї найбільшої ганьби і, може, найбільшого блаженства... (Юлія...). У контексті однорідним зв'язком з'єднані слова, стилістично марковані, які презентують два різних вияви оцінювання – ганьба і блаженство. На перший погляд, вони мають полярне аксіологічне наповнення, але модальне слово *може*, що виражає ставлення мовця до повідомлюваного як до можливого, передбачуваного, непевного, частково послаблює семантику такого категоричного протиставлення. Таке оцінювання можна вважати як власне суб'єктивне.*

Твердження про те, що «й емоція, й оцінка можуть бути елементами як денотації, так і конотації» [3, с. 15], дає підставу для виділення окремої лексико-семантичної підгрупи, яка об'єднує фразеологічні одиниці з оцінною семантикою: ...так несміливо... питає, чи не могла б я вийти з ним постояти отам біля вікна, щоб поговорити, а я вже готова за ним у вогонь і в воду...; А тоді взяв мене за руки, як оце ти, а мене як молнією вдарило... (Юлія...); Він мимоволі опинився в позолоченій клітці колеги Ледви, то що йому: радіти чи гніватися?; Мовчки повернулася і пішла від нього, не дбаючи про те, йде він за нею чи не йде. Звісно, він пішов. Бо за такими жіночими ногами підеш хоч і на край світу; Коли мужчина дивиться на мене, як теля на нові ворота, я уже знаю: голова йому замакітрилася, перед очима літають золоті джмелі, його можна брати голими руками (Брухт); Коли хочете знати, я поклав на вас око з першого дня (Гола душа); Легко уявити, як подивляться в цеху на тина, що заважає людям працювати, носячись із своєю любов'ю, мов дурень з писаною торбою (Переходимо до любові).

Подекуди у формуванні асоціативного образу на перший план виступає національно-культурний компонент, створюючи потужний аксіологічний акцент. ...він тільки тепер нарешті згадав, що його найдужче мучило в останніх снах з Єлизаветою: то був дух чебрецю, всемогутньої трави українських степів, трави вічності! (Брухт); ...щойно побачив її золотисті коси, і навіки заплутався в них своїм поглядом і всіма своїми помислами (Роксолана); ...де ті

українські коси! (Гола душа); *коси в неї гарні* (Переходимо до любові); *коси з-під норкової шапки мов чорні змії* (Попіл снів).

Особливого акценту у Павла Загребельного набуває така риса української ментальності, як цнотливість, що в контексті має підкреслене експресивне забарвлення: *Умри, але не дай поцілунку без любові!* (Гола душа); *Де ті неціловані уста* (Брухт).

Ознаки негативного оцінювання презентовано лексемами, які позначають тяжкі переживання (*туга*), опосередковано передають розмір, вияв (*примітив, мілкота*): ... *і взагалі ніщо не мало ніякого значення поряд з його дикою тугою за цією жінкою, що виникла на коротку мить в його розтріпаному юнацькому житті* (Юлія...); *Я сам колись пробував із народним ансамблем, але кинув. Примітив і мілкота. Я люблю масштаб* (Гола душа). Негативне оцінне значення реалізовано одночасно на лексичному (*примітив, туга*) й морфологічному рівнях (*мілкота*). Деривати з суфіксом *-от-* належать переважно до розмовного стилю, часто з негативним емоційним відтінком [6, с. 92].

Синонімом до слова *любов* у творах Павла Загребельного виступає фразеологічний зворот *сердечна рана*: *Місяці, які він провів у столиці після белградського походу, султан витратив не тільки на гоєння своєї сердечної рани, але й на уважливе ставлення за тим, що діється довкола* (Роксолана). Словосполучення *сердечна рана* фразеологічний словник тлумачить як душевний біль, страждання [4, с. 153]. Такий асоціативний зв'язок додає значення негативної оцінки.

Характерним для ідіостилю Павла Загребельного є використання парфраз *найвище почуття* (*Адже це найвище почуття, яке притаманне тільки роду людському* (Брухт)); *царство жінки* (...*пив, щоб сп'яніти, приспати пам'ять, вбити в собі весь біль, тугу і розпуку, вивільнитися від царства жінки* (Юлія...)), які імпліцитно виражають значення *почуття любові*.

Синонімами до слова *любити* є фразеологічні звороти *бути милим серцю* (*Що миліше людському серцю: будування чи руйнування* (Брухт)); *рватися душею* (*Він так рвався душею до тої жінки з ташкентської ночі* (Юлія...)). Рва-

тися душею – зазнавати мук, страждань, відчувати сильні почуття туги, нудьги, тривоги [4, с. 144].

Отже, дослідивши засоби вираження на лексичному рівні аксіологічного компонента значення конститuentів ЛСП *любов* у художніх текстах Павла Загребельного, можна стверджувати, що оцінні значення представлено лексемами з емоційно-оцінним компонентом, пареміями, фразеологічними одиницями. Перспективним напрямом дослідження є опис репрезентантів семантики оцінної ознаки на морфологічному та синтаксичному рівнях.

Література:

1. Виноградов В. В. Русский язык: грамматическое учение о слове / В. В. Виноградов ; 3-е изд. – М. : Высшая школа, 1986. – 640 с.
2. Гумбольдт В. фон. Язык и философия культуры / В. фон Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1985. – 451 с.
3. Лисиченко Л. А. Багатозначність у лексико-семантичній системі: структурний, семантичний, когнітивний аспекти / Л. А. Лисиченко. – Харків : Вид. група “Основа”, 2008. – 272 с.
4. Олійник І. С. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник / І. С. Олійник, М. М. Сидоренко. – К., 1991. – 400 с.
5. Русанівський В. М. Структура лексичної і граматичної семантики / В. М. Русанівський. – К. : Наукова думка, 1988. – 232 с.
6. Словотвір сучасної української літературної мови / Г. М. Гнатюк, К. Г. Городенська, А. О. Грищенко та ін. – К. : Наукова думка, 1979. – 406 с.